128-10
№ 95

…ИНСАРОВ

218
701

ВӸТ ВӸЛНӸШӸ ТРАНСПОРТЫШТЫ РЭКОНСТРУКЦИ ӸШТӸМӒШ МА ЫЛЭШ

ЛЫДАШ ТӸҢӒЛШӸН БИБЛЬИОТЬЭКӸ

ОГИЗ ГОСТРАНСИЗДАТ 1933

НД-10
35

СССР — *Цилӓ сӓндӓлык ӹлнышӹ прольэтарлӓ, ушдна!*

Мар.г.
3-327

А. С. ИНСАРОВ

ВӸТ ВӸЛНӸШӸ ТРАНСПОРТЫШТЫ РЭКОНСТРУКЦИ ӸШТӸМӒШ МА ЫЛЭШ

Г.П.Б. в Лнгр.
Ц. 1933 г.
Акт №497

Инв. № 1689

1933
ОГИЗ—ГОСТРАНСИЗДАТ
МОСКЫВА—ЛЭНЬИНГРАД

Брошюра простым языком рассказывает о роли водного транспорта и задачах его реконструкции в частности, о создании мощного флота, увеличении глубин, постройке новых водных соединений, механизации портов и т. д. Особо выявлены задачи реконструкции водного транспорта в окраинах и национальных областях СССР.

Брошюра рассчитана на массового читателя.

1. ВЭСКИТ СӒНДӒЛЫКВЛӒШТЫ ДӒ МӒНМӒН СӒНДӒЛЫКЫШТЫ

Кок систьэмэш когонок сӓндӓлык шэлэш: ик систьэмыжы капитальизмӓн сӓндӓлыквлӓ ылыт, вэс систьэмыжы СССР — совэт сӓндӓлык ылэш.

Капитальизмӓн сӓндӓлыквлӓ цилӓнок кызыт кого кризисыштӹ ылыт.

Буржуазин вэскит газэтвлӓ шукэрдӓт агыл Амэрикым пиш йажоэш сирӓт ыльы. Амэрикы йажон ылӓ, пайан ылэш, пэлэдэш маныт ыльы. Амэрикышты шалдыра, кого заботвлӓ, силан транспорт (мам-шон шывштышы машинӓвлӓ шукы дӓ корнывлӓжӓт йажовлӓ) пиш шукы трактыр, автомобиль, мол машинӓвлӓ. Тэҥэ гыньӓт, шукы завотын трувавлӓ кым и ындэ шыкшым ак лыкэп, паровозвлӓ дьэповлӓшты шалгат, караплывлӓ, прохотвлӓ шукы тылзын йӓкыр колтэн вӓрыштышты шынцӓт. Куӓҥшы шу вӓрэш капитальиствлӓ пырцым йылатат, кофэм мэшӓкын таныжышкы кышкӓт, ӓҥырвлӓшкы шышэрым йорӓт, сола хозайстван продуктым такэшок йамдат. Тидывлӓжым хӓдыр ӓквлӓ кузыктышашланэн, париштэ киэн котмаш ынчы ли манын, тэҥэлӓ ыштӓт. Труйышывлӓжы мыльионын шужэн ылӓт, пӓшӓдэ котшывлӓ шукэмыт вэлэ. Капитальизмӓн сэк анцыл сӓндӓлыкышты — Амэрикышты тэҥэлӓ.

Францишты, Англьишты, Гэрманьишты — кымдыкэш — пӓлдыртэн кайынок производствы чыдэмэш. Фабриквлӓ дӓ завотвлӓ питырнӓлток миӓт. Ровочыйвлӓ мыльионын сыкыр лаштыктэ кодыт. Торгэйымӓш ӱлыкылӓ вала. Окса шулдэштэш.

Кызытшы кризис — вэрэмӓэш лишы агыл. Тиды — капитальизмын шӱмӓшыжы ылэш, капитальизмын колымашыжы ылэш.

* * * *

Мӓнмӓн сӓндылыкышты — Совэт сойузышты ньигынамат, ньигыштат уштымыла халык хозайства кушмаш ылэш.

КАПИТАЛИЗМ

Нӹнӹ доны

1. Дусэльдорфыштышы трува ӹштӹшӹ завот. Питӹрӹмӹ, пыжат.

2. Бэрлиныштӹш тьэльэфон аппаратвлӓ ӹштӹшӹ завот. Пӓшӓ ӹштӓш цӓрнэн.

3. Рурыштыш Мэйдьэрих рудньик Пӓшӓ ӹштӓш цӓрнэн 4, 5 тӹжэм ровочый пӓшӓдэ кодыныт

ШӰЭШ

1-ш карт.

СОЦИАЛИЗМ

Мӓдонна

1. Донбассыштыш у домны камака
2. Лэньинградыштыш ровочый посьолок

3. Дньэпропэтровскыштышы, Пэтровский лымэш ыштымы завот.
4. Лэньинград областьыштыш у эльэктристанци

КУШКЭШ

Силан, кого заводвлäм мä стройэнä. трактырвлäм ышты-шӹ заводвлä Стальинградышты дä Харьковышты ровотайаш тӹӈäлӹнӹт, автомобиль ӹштӹшӹ заводвлä Горькийӹштӹ, Москвашты равотайат, Кузбасс комбинат Уралышты строй-алтэш, эчэ промышльэнный мол кого заводвлä стройалтыныт, стройалтыт. Шӱдӹн дä тӹжэм киломэтӹрӹн кӹртньи кор-нывлä кужэмӹт, сäндäлӹкнäм кӹртньидон äргӹлӹт, пэрви миäш литӹм вäрвлäшкӹ корным ӹштäт. Вурсы рэльсвлä Туркэстан дон Сибирӹм пижӹктэнӹт. Туркэстан-Сибирь ло ошман корны мычкы вэрбльутвлäдон хäдӹрӹм пэрви шыв-штат ылын. Кӹзӹт тӹштäкэн пойэздвлä кужы корны мыч-кы чӹнь кэäт. Сибирӹштӹшӹ, Донбассыштышы, Уралыш-тышы дä Совэт сойузыштышы цилä халавлäштӹш завот-влäн трувавлäгӹц ныгыды шӹкш музырланэн лäктӹн шал-га. Иктӹ паштэк вэс домны (кӹртньи шӹрäтӹмӹ камакавлä) ньэфтӹ лыкмы варвлä, завот трувавлä шукэм миäт. У хала-влä кушкыт. „Расэйӹштӹ“ тошты солан ӹлӹмäш сэмӹм совхозвлä, колхозвлä, вашталтат, у статьан ӹлӹмäш сэмӹм солашкы пыртэнӹт, пыртат. Пäшäдэ ӹлӹмäшӹм СССР-ӹштӹ воксэок пӹтäрӹмӹ.

Капитальизмäн сäндäлӹквлä шӱт, СССР социальизмӹм стройа. Сӹӈӹшкӹц сӹӈӹшӹш кэä.

2. МÄНМÄН ВӸТ ВӸЛНӸШӸ ХОЗАЙСТВАНА

СССР-ӹштӹш халык хозайства кушмаш транспортлан кого пäшäм пуа. Тидӹ гишäн шукыжы попашат ак кэл. Пи-шок пäлӹ.

Вӹт вӹлнӹшӹ транспорт халык хозайствалан пиш ко-гон кэрäл ылэш. Вӹт транспорт кого вäрӹштӹ ылэш.

Промышльэнысть, äль сола хозайства иктӹштäт тран-спорткӹц пасна ӹлэн ак кэртэп.

Тэвэш, санцалым нäлшäш. Санцал цилäлäн кэрäл ылэш. Йакшар халашкы, Кикнырышкы, Санзарашкы, Мари-Турэкӹш-кӹ молы кыцэ вара транспорттэ (корныдэ) санцалжы по-пазэн кэрдэш? Йыл тӹрӹштӹш Владьимировкы районышты Баскунчак лӹмäн, санцал йäр улы. Кого силан экскаватыр-влä, сольэсосвлä санцалым шукым лыктыт. Санцалым при-стинӹшкӹ шывштат. Пристинӹштӹ баржывлäшкӹ крузат. Буксир прохот пачэшӹжӹ баржым кӹлдääт, Йыл мычкы, кӱшкӹлä кузыкта. Йыл мычны шукы пристин. Шукы при-стинэшӹжӹ буксир прохотвлä санцалан баржывлäштӹдон

Промышленностьын
%
180
170
160
150
140
130
120
110
100
90
80
70
60
50
СССР
Капитальист сӓндӓлыквлӓ
1928.
1929.
1930.
1931
Продукцижы

3-шы карт.

шагалыт. Баржывлäгӹц санцалым йäстäрäт. Санцалым кӹртньи корны вагонвлäшкӹ, äль грузовой автомобильвлäшкӹ крузат. Вäрä ижӹ халавлäшкӹ, солавлäшкӹ, санцалым кандэн шоктымы лиэш. Тэвэ махань корным нäлшӹ докы шомэшкӹ санцал ӹштä.

Кэрэк мам нäлӹнä гӹньäт, лашашым, стройымы хäдӹрӹм, куäнгшӹ шӹм, машинäвлäм, ньэфтӹм — вäрäн-вäрӹшкӹ цилäмок шокташ кэлэш. Пассажирвлä шывштымашым попыдэок чотэ шукы пäшä улы.

Вӹт вӹлнӹшӹ транспорт кого вäрӹштӹ шäлгӹшӹ ик транспорт ылэш, сäндäлӹк ӹштӹшӹ цилä грузын кым пäйжым утла тиды шывшта.

СССР-ӹштӹш рэкäвлäштӹ, тангыж портвлäштӹ тэвэ кыцэ и гӹц ишкӹ груз шывштымаш кушкын миä:

	Рэкäвлä.			Тангыжвлä
1927 ин	35	мльион	тонн	22
1928 „	40	„	„	25
1929 „	51	„	„	32
1930 „	63	„	„	45
1931 „	80	„	„	48

Тэхэнь кого пäшäм Совэт Сойузыштына ӹштэн шалгышы вӹт вӹлнӹшӹ мäнмäн хозайствана, ӹньэ силажыдон маханьырак ылэш вара? Импэриальиствлäн вырсы дä вырсы вирдонок кого пыдыртыш вӹт транспортышты ли. Тангыжыштыш тä рэкäвлäштӹш флот (карапльывлä дä прохотвлä) кыдыжы воксэок йамэвӹ. Бэлогвардьэйцӹвлä сагашты вэскитвлäшкӹ шукым нäнгэнӹт.

Эртӹш ивлäштӹ вӹт вӹлнӹшӹ транспортым вäрӹшкӹ шӹндӹмäш пäшäштӹ пиш кого пäшäм ӹштӹмӹ.

Ӹшкӹмнäн вэрфьвлäштӹ (карапльы ӹштӹмӹ вäрвлä) стройымы, йажон хäдӹрлэн шӹндӹмӹ силан тьэплохотвлä, тангыжвлäштӹш тä рэкäвлäштӹш коэвлäм пӹчкэдäт. „Украина“, „Аджаристан“, „Абхазия“, „Армения“ дä мол тьэплохотвлä Балтзавотэш тä Мартьи лӹм намалшы завотэш шачыныт. Тӹшäкэн шачмыштым, мэтал капцакавлäм вэлэанчалаш кэлэш. Ик капцакаштат вэскит буква укэ, вэскит фирмӹн ик пäлӹкäт укэ. Ти капцакавлäштӹ тä пингӹдӹн,

ынгылдарэн сирӹмӹ тэхэнь шамаквлӓм лыдыда: „СССР. **Балтийский судостроительный завод“.**

Совэт Сойузын ӹрдӹштӹш вӹт вӹлнӹ вэлэ агыл, кӓтӓштӓт, Иссык-Куль йӓрӹштӹ вӓк, Колым лӹмӓн рэкӓштӹ дӓ мол вӓрэӓт, вӹт корны пачаш пэрви шаныдымы вӓрвлӓштӹ — кӹзӹт йакшар плакан суднавлӓ (прохотвлӓм, баржы дӓ пышвлӓм судна маныт) каштыт. Сӓндӓлӹкнӓн кӓтӓ вӓрӹштӹшӹ труйышы халык социальизмӹм стройымашышты ти сэмӹнь тӹштӹ пижӹн шалга.

Рэвольуци лимӹ готшэн, суднавлӓ тӧрлӓш шалдыра мастьэрскойвлӓм ӹштӹмӹ.

Совэт Сойузын халавлӓэш шалдыра портвлӓ стройалтыт.

Тэҥэ гӹньӓт, вӹт вӹлнӹш транспортна, тӹдӹлӓн пумы пӓшӓвлӓжӹм кӹзӹт эчэ сӹҥэн ак кэрт.

Кэрӓл грузвлӓм вӓрӓн-вӓрӹшкӹ шагалтэн шоктымаш ольэн ӹштӓлтэш, грузвлӓ вэрэмӓэш толын ак шоэп. Мӓнмӓн кого гигантвлӓнӓ цилӓ йиш кэрӓл хӓдӹрдон лишӓшлык ылыт. Тэмӹн кэртӹмӹ камака ышмавлӓ ньэфтӹм, кӱӓҥшӹ шӱм кӹчӓт. Заводвлӓ станоквлӓм, машинӓвлӓм вычат. Трактырвлӓм, ӱдӹм машинӓвлӓм, кӹлтэшимӹ машинӓвлӓм совхозвлӓ, колхозвлӓ вычат. Угӹц стройымы вӓрвлӓлӓн льэс, цэмэнт тӓ мол хӓдӹрвлӓ кэрӓл ылыт. Льэс, киндӹ, ньэфть, цэмэнт — цилӓн нинӹ ӹшкэок ак толэп, нинӹм шывштэн кандаш кэлэш. Транспортшы шывштэн ак шокты. Ти пумы пӓшӓвлӓжӹм, пиш когон кэрӓл пӓшӓм транспорт сӹҥэн ак кэрт.

3. ПӒШӒМ БОЛЬШЭВИКВЛӒЛӒ КЫЧАШ КЭЛЭШ

Малын вара вӹт вӹлнӹшӹ транспорт халыкын мол хозайствагӹц кодэш?

Вӹт вӹлнӹшӹ хозайствана тьэхньикӹ сэмӹнь ӱлнӹ шалга — тэвэ кышты акйарын важшы ылэш. Тидӹгӹц пасна, флотнажым тьотьавлӓнӓ статьан эксплоатьируйымаш кайэш, трудовой дьисципльинӹ пыт агыл, ӱлнӹ ылэш, соцсорэвнованьы дӓ ударньичэствы пӓшӓ ӹштӹмӓштӹ шӓрлэн шотэ. Эчэжӹ врэдьитьэльвлӓн локтылмы пӓшӓштӹ транспортын ровотам когон тормыжлэн. Нӹнӹ вӹт вӹлнӹшӹ хозайствам йарыдымым ӹштӓш цацэнӹт, эчэ хозайства виктӓрэн шалгышывлӓн дӓ профсойуз органьизацивлӓ виктӓрэн шалгышы оппортуньист польитьикӹ пӓшӓм тормыжлэн.

Транспорт котмашын сэк кого ик вирӹм — тидӹн, транспортын хозайства тьэхньикӹ сэмӹнь ӱлнӹ ылмыжым анчэн лӓктӹнӓ.

Кугижӓн Российӹн вӹт вӹлнӹшӹ хозайстважы, мол хозайстважы ганьок **кустарный прэдприйатьи ылын.**

Цилӓ вӓрэ ганьок киттон, ровотайымла ылын. Суднавлӓ урдышы хозавлӓлӓн машинӓвлӓм пӓшӓшкӹ пыртыдэок, ровочыйвлӓлӓн пӓшӓ тӓрэшӹштӹ шулдын тӱлэнок шукы пользы вазэш ылын.

Вӹт вӹлнӹшнӹ хозайствам йажон урдымаш кишӓн кугижӓн правитьэльствы шаныдэ. Вӹт корны тӧрлӹшӓшлӓн портвлӓ стройышашлан ик лаштыкын, изин вэлэ окса колталтын.

Судна хозавлӓ кӱ кӹцэ шанэн, кыцэ ӹшлӓнжӹ йара ылын, тӹҥэлӓ суднавлӓм ӹштэнӹт. Шукы статьан, шукы йиш суднавлӓ ылыныт.

Мэханьизацы воксэок укэ ылын.

Тьэлэграфтон, тьэльэфондон пижӹк укэ ылын.

Кугижӓн Российгӹц тэвэ махань хозайства кодын. Кидӹшкӹнажӹ вэт эчэ пыдыргышы флотым нӓлӹннӓ. Тидӹ гишӓн кӱшнок эчэ попышна. 1931 ин ылшы суднавлӓм маньары ылыныт тӓҥӓштӓрӹмӹкӹ паротьэпловой флот 1931 ин кок пай чӹдӹ, паровой агыл флот кым пай чӹдӹ.

Таҥыжыштышы комэрчэский флотат вырсы анцыл готшыгӹц чӹдӹ.

Вӹт вӹлнӹш транспорт мастьэрскойвлӓ худан хӓдӹрлӹмӹ, кустарный прэдприйатьивлӓ шукыжок ылыт.

Рэкӓвлӓн дӓ таҥыж портвлӓн кэлгӹцӹштӹ ситӓлык агыл.

Пындаш кэлгэмдӹм хӓдӹрвлӓ чӹдӹ.

Йори ӹшгӹмӹ корнывлӓ (Мариинская, Тихвинская, Вышневолоцкая, Северо-Двинская да Березинская) шукэрдӹ ӹштӹмӹвлӓ ылыт. Кынар и готшэн нӹнӹ ылыт, шотлымла гӹнь, — шӱдӹ иат утла погына.

Шльузвлӓ (суднавлӓжӹм кузыктымы, валтымы вӓр) пӱэвлӓ тоштэмӹнӹт, ӓҥӹсӹрвлӓ ылыт. Кӹзӹт махань кого груззвлӓм мӓ шывштышашлык ылына, ак сӹҥэп, тэхэнь когон шукы гӓнӓ лэлӹ груз шывшташ шанэн ӹштӹмӹ агылэп. Сэдӹндонок кэрӓл нӓр грузым колтэн ак кэртэп.

Вӹт сир хозайстваштат йажожы цилӓ вӓрэ агыл. Суднагӹц сирӹшкӹ лыкшы, сиргӹц суднашкы пыртышы маши-

нӓвлӓ 15 пайыштыш 1 пай грузым вэлэ вӹлкӹштӹ нӓлӹн сӹҥэн кэрдӹт. 20 пайышты 1 пай вӹт корны вэлэ тьэльэфон, тьэльэграф пижӹктон ылэш. Складвлӓ чӹдӹ.

Тьэхньикӹдон изин хӓдӹрлӓлтшӹ вӹт вӹлнӹшӹ хозайства сӓндӓлӹкнӓн йатмашым кэрӓл нӓрымок ӹштэн шоктэн акэрт.

Вӹт вӹлнӹ ровотайышывлӓлӓн ӹшкӹмӹштӹнӓт вуйнаматышты изиок агыл. Суднашты ровотайышывлӓ ӹшкэ

Тэвэ кыцэ хӓдӹрӹм кырузыкалзнӓ

4-шы карт.

вуйнаматыштыдон, йӳмӓш вэрц, анчэн мыштыдымашэш тӓ вӹт вӹлнӹшӹ правилӹвлӓм колышттымашэш лишӹ авариблӓм цилӓнок пӓлӓт. Рэмонтым ӹштӹмӹкӹ икрӓдӹ вӹт вӹлнӹ каштын толмыкы вэс пачашат судна рэмонтышкы (тӧрлӓтӓш) шагалмымат вӹт вӹлнӹ ровотайышывлӓ цилӓнок пӓлӓт. Крузымаш пӓшӓштӹ крузым йӓмдӹлэн шоктыдым вэрц тӓ ровочыйвлӓм вӓрвлӓэш шагалтэн мыштыдым вэрц лиӓлтшӹ пӓшӓдэ шалгымашымат крузымаш пӓшӓштӹ ровотайышывлӓ цилӓнок пӓлӓт.

Ӹт вӹлнӹ ровотайышывлӓ, мӓ йажон вара пӓшӓм ӹштэнӓ? Йажон агыл.

Халык хозайстван йатмашым транспортын ӹштэн шоктыдымаш виржӹ, котмашыжы ик кого вир, тидӓт ылэш.

Мӓ анцылнына бойэвой кого пӓшӓ шалга: транспорт пӓшӓм мӓ болъшэвиквлӓлӓ кычышашлык ылына дӓ анцыкыла тӓрвӓтэн колтышашлык ылына.

4. ВӸТ ВӸЛНӸШ ТРАНСПОРТ АНЦЫЛНЫ МАХАНЬ ПӒШӒ ШАЛГА?

Партьын гэньэральный корныжы мӓнмӓн стройымаштына кого сӹнгӹмӓшвлӓм ӹштӓш ирӹкӹм пуа.

СССР хозайства когон шӓрлэн кушкэш. Социальизм стройымаш тьэмпнӓ когон кушкын миӓ.

Тэвэш примэрвлӓм нӓлӹн анжышаш. Шукыжымок изи кньигӓэш когон ынгылдарэн сирӓшӹжӓт вӓр укэ. Иктӹм вэлэ кэлэсэнӓ, 1931 ин цилӓ мӓнмӓн промышлэныстьын заводвлӓштӹшӹ, фабриквлӓштӹшӹ продукци кушмаш 1930 и готшыгӹц 21 **процэнтӹш** шукэмӹн, 1931 ин 21 **процэнт** агыл 36 **процэнтӹш кушкэш.**

Вэс статьан попымла гӹнь, чугун; вурсы, шэргӓкӓн мэтал, машинӓвӓл, трактырвлӓ, дӓ молӹ хӓдӹрвлӓ лыкмаш ӹштӹмӓш когон кушкэш. Ньэфтӹм, куӓнгшӹ шум, торфым лыкмаш эчэ когон кушкэш.

Вэс вӹц иӓш планышты 1933—37 ивлӓнжӹ, мӓнмӓм заводвлӓгӹц фабриквлӓгӹц продукци лыкмаш эчэ когон кушкэш шукэмэш.

1932 ин фэвральын ВКП(б) конфэрэнцӹ погынышВэс вӹц иӓш планын СССР халых хозайства пӓшӓштӹш тӹнг, пӓшӓвлӓ гишӓнжӹ конфэрэнцӹ кытырыш. Тэвэ мам конфэрэнцӹ кэлэсӹш.

> Пытӓриш вӹц иӓш планым ӹштэн, тэмэн шоктымашна, СССР-эш социальизм лӓн эчэ утларак силан кушкашыжы базым йӓмдӹлэн шоктэн.
>
> СССР—на природын богатствыжы шукы ылмаш, социальизм стройымашын большэвик тьэмп, ровочыйвлӓн дӓ колхозньыквлӓн анзылтэн пӓшӓ ӹштӹмӓштӹ кушмаш

партьын тӧр корныжы, вэс выц иаш планын пашавлаштым ыштэн шокташ чотэ кого ирыкым ситалыкынок пуэн мимы сэмынь, СССР-ыштына ылшы капитальист эльэмэнтвла икты дангыньок пытарымы лит манын, комуньист партьин XVII конфэрэнцижы шотла“.

ВКП (б) - ын XVII конфэрэнцы СССР халык хозайствалан вэс выц иаш план ыштэш кэрал анчыктышвлам пуэн.

Вэс выц иаш пытымашэш чугун шыратымаш кок пайак пэлак шукэмшашлык. Ньэфт та куангшы шу лыкмаш кым пай. Эльэктроэньэрги производстват когон кушашлык.

СССР — вэс выц иаш планым тэмымыкы тьэхньик сэмдон Йэвропышты пытариш варым налэш.

Производствы когон кушмаш, кого завотвлам, фабриквлам, стройымашым когон шарымаш, у шахтывлам, эльэктростанцывлам у халавлам стройымаш — социальистьичэски стройымашын тэхэнь корны.

Промышльэнность та сола хозайства кушмы сэмынь выт вылныш транспортлан кого паша лиэш. Выт транспорт когон кэралэш лактэш. Киндымат, ньэфтымат, миньэралгыц ыштымы пышкыдэмдышымат, льэсымат та мол крузымат, циламок выт вылныш транспорт шывтышашлык ылэш.

Анцыкыла ивлашты выт вылнышы транспортлан махань пашавла лит вара?

1937 ин выт вылнышы транспортлан 1931 ин шывштымы грузгыц ныл пай шукы грузым шывшташ варэштэш.

5 ВЫТ ВЫЛНЫШЫ ТРАНСПОРТЫН СЭК КЭРАЛ КОГО ПАШАВЛАЖЫ

Выт вылнышы транспортлан лишныш анцыл ивлышты кого пашавла шалгат.

Мыльион тоннын ньэфт, льэс, кинды, цэмэнт, кыртньи хадыр, куангшы шу, стройышашлык хадырвла, кол, сола хозайства продуктывла да мол хадырвла Йыл мычкы да Дон мычкы, Шимы да Каспий тангыжыцты, СССР - ыштыш мол рэкавлашты шывшталташ тынгалыт. Цила хадыржымок шотлэн шокташыжат акли.

Тэнгэла шукы груз анцыкылааш ивлашты шывшталташ тынгалмаш лимым анчалатат, тэнгалала йатмаш ышкэ гыцэт лиэш: халык хозайства йатмашым выт транспорт кызыток

ӹштэн ак шоктат, анцылныш ивлäштӹ пиш шукы груз шывштымашыжым вӹлкӹжӹ нäлӹн кэрдэш вара?

Груз шывштымаш кок пай шукэмэш кӹнь, суднавлäм, буксирвлäм, баржывлäм дä молжымат кок пай шукэмдäш кэлэш. Груз шывштымаш кым пай шукэмэш кӹнь, цилäок кым пай шукэмдäш кэлэш манын шанэт.

Тэҥэ вэлэ шанэнä гӹнь, ӹштэн шоктыдымаш пäшä лин кэрдэш.

Суднавлä шотым кок пайат, кым пайат шукэмдäш лиэш. Тидӹ пäшäм ак пӹтäрӹ, тидӹ ак ситӹ. Суднавлä äҥӹрвлä мычкы йогым сэмӹньäт, ваштарэшäт кэäт. Эчэжӹ вэт йори ӹштӹмӹ вӹт корнывлäнä улы. Нинӹмäт шотышкы нäлäш кэлэш.

Тэвэш Мариински систьэмӹ лӹмäн йори ӹштӹмӹ вӹт корным нäлшäш, тишэцӹн таманьар мӹльион тонн ньэфт тä мол грузвлä Лэньинградышкы кэäт. Шльузвлäжӹ икань размэрäн суднавлäм вэлэ дä шоттонжат ик нäрӹм вашыжы колтэн кэрдэш.

Ти корнышты судна шот изиш шукэммӹкок пäшä ходын кэäш цäрнä, уты суднам колтэн ак кэрт лиэш. Заторвлä, такэш шалгымашвлä лиäш тӹäлӹт.

Тэҥэ гӹнь, судна шот шукэмдӹмäшӹштӹ вэлэ агӹл дьэлажы ылэшӹш. Мариински йори ӹштӹмӹ вӹт корным дä мол корнывлäмäт когоэмдäш кэлэш, шукы грузым колтэн кэртшӹ лиштӹ. Шукырак судна колтэн кэртшӹ шльузвлäм ӹштäш кэлэш. Суднавлä стройымашыжымат тӹэҥок.

Суднавлäм стройэнä манаш агыл, лачокок стройымаш лижӹ. Шукы статьан суднам стройаш кэрäлжäт агыл. Стройаш кӹнь, пользы пуэн кэртшӹ, шукы груз шывшын кэртшӹ йиш судна лижӹ. Кымыт-нӹлӹт изи суднавлä стройымы вäрэш, кого силан ик кого суднам стройымаш йажоэш толэш.

Суднавлä шотым, шльузвлä шотым, портвлä шотым шукэмдäш кэлэш. Цилä нинӹ у йиш (у конструкциäн) йажовлä лиштӹ.

Шот шукэмдäш манын, тошты ганьвлäмок цилäмок ӹштӹмäш акйарэш толэш. Цилäмок кӹзӹтшӹ жэпӹн ылшы йишвлäм анчэн лäктäш тä кэрäл статьан йиш суднавлäм, шльузвлäм ӹштӹмӹлä.

Вӹт вӹлнӹшӹ хозайстванам тьэхньикӹ дон йажо ньэгӹцäнӹм ӹштӹмӹлä. У хäдӹрвлäм, оборудованьым цилä вäрэ пыртымыла.

Тэхэнь корныдон кэмäш, вÿт вÿлнÿшÿ транспортым у корнышы шÿндÿмäш лиэш. Тÿнäм вэлэ социальизм сэмäн рэконструкци вÿт вÿлнÿш транспортышты лин манын кэрдÿнä.

Лэньин мäлäннä тэхэнь корным анжыктэн:

> Тÿнäм вэлэ, „кынам цилä, сäндäлÿкÿштÿнä эльэктричэствы шäрэн шоктымы лиэш, кынам промышльэны стьлан, сола хозанлыклан, транспортлан кÿзÿтшÿ кого промышльэныстьын тьэхньикÿ базы пыртэн шоктымы лиэш, тÿнäм вэлэ мä сÿнгэнä“ — манын

Партьын XV дä XVI сйэздвлäшÿ транспорт пäшäм тÿнгÿцок у статьан сäрэн шокташ кэрäлÿм анжыктэнÿт.

Партьы дä правитьэльствы анжыктымыдон, вÿт вÿлнÿшÿ транспорт комиссариат, вÿт вÿлнÿшÿ цилä хозайствашты социальизм сэмäн рэконструкци ÿштäш, кого планым рово-тайэн лыктын.

Ти кого планым ÿлÿмäшкÿ пыртэн шоктымаш мам пуа?

1. Халык хозайстван йатмашым вÿт вÿлнÿшÿ транспорт цилä ÿштэн шокташ тÿнгäлэш.

2. Цилä йиш транспортын — вÿт вÿлнÿшÿ транспортын, кÿртньи корны транспортын, автогуж транспортын дä воз-духыштыш транспортын пäшäштÿм ик сэмÿнь виктäрÿмäш лиэш.

3. Вÿт корнывлäн улы силаштым пäшäшкÿ шывшэш.

4. Сäндäлÿкнäм пэрэгÿм пäшäм пингÿдэмдä.

5. Мэталым, олтышым дä ровочый силам когон пэрэгä.

6. Вäргÿц вäрÿшкÿ хäдÿровлä шывштымашым шулдэш-тäрä.

Вÿт вÿлнÿшÿ транспортым у сэмÿшкÿ сäрäл колташ кэрäл пäшäжÿ XVII партконфэрэнцин рэшÿмäшвлäштÿгÿцäт пыток раскыдын кайэш.

> „Сола хозайства гишäн попыдэок, тоштэмшÿ, тÿгäнэн шошы промышльэныстьлан, транспортлан, халык хозайстваштына тьэхньикÿ сэмäн рэконструкцим ÿштÿдэ, нинÿн пäшäшкÿштÿ машинäänгдÿмÿ тьэхньикÿм пыртэн шоктыдэ, вэс вÿц иäш планыштыш пäшäвлäм — социальизм стройымашнам — большэвик тьэмп сэмÿнь ашындарэн миэн ана кэрт.
>
> Сэдÿндон тэвэ вэс вÿц иäш планын тÿнг дä рэшÿшÿ пäшäжÿ халык хозайствашты рэконструкци пäшä

ылэш, халык хозяйствалан цилӓ отрасльвлӓжӹлӓн у тьэхньикӓн базым ӹштэн шоктымаш ылэш — манын XVII партконфэрэнци шотла".

XVII партконфэрэнци анжыктымы сэмӹнь, вӹт вӹлнӹшӹ транспортышты: —

> „Таҥыжышты дӓ ӓҥӹрӹштӹшӹ флотышты рэконструкцим ӹштӓш, прохотлан, карапльылан ӹштӹмӹ у корнывлӓм кычылт мышташ, ылшывлӓжӹмӓт йӧнӓтӓш тӓ таҥыжэш, ӓҥӹрвлӓэш йажон хӓдӹрлӹмӹ упортвлӓм ӹштэн шоктымаш" — пиш когон кэрӓл пӓшӓ ылэш.

Ти анжыктымашвлӓм цилӓгэок ӹлӹмӓшӹшкӹ пыртэн шоктымы лишӓшлык.

6. СИЛАН ФЛОТЫМ ӸШТЭНӒ?

СССР-ӹн рэкӓвлӓжӹ мычкы пиш шукы судна — буксир, крузва шывштышы, ньэфтӹ шывштышы, пасажирвлӓм шывштышы дӓ молат каштыт.

Кӹзӹт кашшы суднанавлӓжӹ махань ылыт вара? Мӓ ти гишӓн попышна, суднанӓвлӓ пишок йажо агылэп манна вэт.

Шукы суднажок тошты ылыт. Улы судна шотышты 90 процэнтшӹ 10 иашкӹц коговлӓ ылыт. Пэлӹжӹ 25 иашвлӓ. Машинӓвлӓштӹ тоштэм пӹтэнӹт. Тидӹ эчэ ма такэш. 90 иаш „тьотьавла" рэкӓвлӓ вӹлнӹ кыдалыштыт. Таҥыжыштыш суднавлӓат кым пайышты ик пайжы 25 иашкӹц шоҥывлӓ ылыт.

Йишӹштӹ, тьипӹштӹ молы пишок шукы йиш ылэш.

Шамак толшэш Йыл вӹлнӹшӹ суднавлӓм нӓлшӓш: Тиштӹ 24 йиш судна ылэш. Буксир пырохотвлӓштӹм анжалмыкыжы гӹнь, нинӹ эчэ шукы йиш — 84 йиш ылыт. Силаштыдонат 90 гӹц 1 200 индьикатыр силан йактэ улы.

Пар патвлӓштӓт, машинӓвлӓштӓт чотэ шукы йиш.

Баржывлӓжӹм, гусӓнӹвлӓжӹм анжалмыкы гӹнь, йишӹштӹм тӹжэмдонат шотлэн шокташ акли вэкӓт.

Тэвэ тидӹвлӓм анжал мимӹкӹ, суднавлӓм угӹц стройымашты **стандартлымаш** (ик йишвлӓм, ик статьанвлӓм) пиш когонок кэлэш.

Тэхэнь пӓшӓ ӹштӹмӹ. Вӹт корнывлӓм цилӓ стьатьанок пӓлэн нӓлмӓт, **суднавлӓм йишлэн** ӹштӓш тӹҥӓлмӹ.

Рэкäвлäшты кашшы суднавлä.

Пасажирвлäм дä крузым шывштышы	10	йиш
Буксир (баржы шывшывлä)	7	„
Ньэфты, крäсин дä молым шывштышы . . .	9	„
Кукшы хäдыр шывштышы	6	„
Пун.	6	„
Ышкэдурэш кашшы баржы	3	„
Круз шывштышы тьэплохотвлä.	3	„
Пасажир шывштышы катьэрвлä	2	„

Таҥыжышты кашшашлык суднавлä 18 йиш лит.

Ти табльицым анжалмыкыда, суднавлäн йиш чыдэмäлтмым пишок йажон ужыда.

Цилä йиш флотым стандартлэн стройымаш, чотэ кого пайдам ыштä. Суднавлäнä чыды йиш лимыкы, нинын сырыштым пäлэн шокташ куштылгы дä ровотайыкташыжат шукы лиэш. Угыц стройашат, пыдыргышывлä йажашат цилä пäшäок шулдэштэш, йылээмэш тä йажоэмэш.

Стандартлэн стройаш тыҥгäлмäшэт, тэвэ махань куштылтымашым пуа, ужыда!

Выт вылныш транспорт пäшäшты рэконструкци ыштымäшыжын вэс условижы — суднавлäн кашмашым пысэштäрымäш ылэш.

Суднавлäн кашмашыштым пысэштäрымäшты кок пäшäм äшындäрäш кэлэш. Иктыжы — комэрчэски дä вэсыжы тьэхньикы сэмäн пысэмäлтмäш.

Äстыргäнгыц Горькийышкы кузышы судна 2246 киломэтырым 132 цäш куза. Комэрчэски скорость манмыжы, тидын цäшышты 17 киломэтыр ылэш. Пристинвлä йыдэ шалгымы вэрэмäжым тишэц лыктын шумыкы, тьэхньичэски скоростышы цäшэш 20 киломэтыр лиэш.

Рэконструкци пäшä ыштышäшлык планжы гынь, тьэхньичэски скоростым 15—30 процэнтым когоэмдышäшлык. Ти сэмыньок ыштымыкы, цилä хäдырвлäм машинäдон крузаш тыҥгäлмыкы, комэрчэски скоростьэт 50—60 процэнт когоэмдымы лиэш.

Транспорт пäшäшты рэконструкци ыштымäшты кымшы условижы — баржывлä дон буксирвлäм кэрäл сэмынь пуэн шалгэн мыштымаш лиэш.

Кынамжы тэҥэ ӹштäлтэш: кого силан буксирлäн изи баржым шывшыктат. Тэнэ ӹштӹмäшты тöр агылжым цилäнок пäлäт. Тэҥэ ӹштӹмыкӹжӹ буксирӹн силажы цилäок пäшä ӹштӹмäшкӹ ак кэ вэт. Кӳшнӹ анжыктымы суднавлäн йишӹштӹ тидӹм цилä анзыцок шотлэн, пäлэн нäлмӹ. Махань баржылан, махань буксир кэлэш, цилä вэршэн шӹндӹмӹ.

Балтзаводышты ӹштӹмӹ „Сахалин“ лымäн, льэс шывштышы карапльы

5-шӹ карт.

Транспорт пäшäштӹ рэконструкци ӹштӹмäштӹ, пасажирвлä шывштышы, льэс шывштышы, ньэфтӹ шывштышы дä мол йиш суднäвлäмäт йори ик йишым, ӹштӹмäш пäшääт пыра. Судна ӹштӹмäшӹжӹ, крузымаш-йäстäрӹмäшӹжӹ машинääҥдӹмӹ лиэш — эдэмӹм машинä вашталта.

Пасажирвлä шывштымаш йажоэмэш.

Тьэхньичэски флотат шукэмэш тä йажоэмэш. Вӹт корнывлäм топлоток йажон урдаш кого палшымаш лиэш.

Пасажирвлäм пиш йӹлэ вäрӹшкӹ шокташ манын, пиш пӹсӹн кэшӹ суднавлäм — гльисэрвлäм — ӹштӹмӹ лиэш.

Гльисэрлӓн кашташ 20 линьиӓт утла, сэк пы̆тӓриок Сибиры̆шты̆ дӓ Азишты̆ пачмы лиэш.

Рэкӓшты̆шы̆ суднавлӓлӓн дӓ таҥыжыштышы караплывлӓлӓн качкыш кэлэш. Суднавлӓнӓ чотэ шукы олтышым, „качкыт". Рэконструкци ы̆шты̆мы̆ план тиды̆мӓт ак монды.

Олтышым пэрэгэн кычылташ чотэ шукы йӧны̆м шанэн лыкмы. Пыч мычкы шокшы вы̆ды̆м колтэн арава сӓрты̆мӓшы̆м ы̆шгэн шоктымы лиэш. Уты олтыш йылатымашым чы̆дэмдӓт. У йиш олтышвлӓм, шулдашым йылаташ ты̆нгӓлы̆т.

Олтышым чы̆ды̆ йылатышы тьэплохотвлӓ шукы ы̆шты̆мы̆ лит. Тьэплохотвлӓ цилӓ судна шотышты 45 процэнт лит.

Рэконструкци ы̆шты̆мӓшты̆ сэк кого пӓшӓжок — суднавлӓм эльэктриӓнгды̆мӓш ылэш. Эльэктрохотвлӓм ы̆шты̆мы̆ лиэш.

7. СИЛАН ФЛОТЛАН КЭЛГЫ̆ РЭКӒВЛӒ КЭЛЫ̆Т

Рэконструкци ы̆шты̆мы̆ план сэмы̆нь, мӓ пиш кого силан флотым стройышашлык ылына. Угы̆ц стройымы флотлан крузым шывшташыжы вы̆т корны пиш кэлгы̆ кэлэш.

Вы̆т корнывлӓнӓ мӓнмӓн шукыжок коаш ылыт.

Пыток ы̆ньӓнӓшы̆жы̆ Йыл мычкы ылшы пэрэкатвлӓм вэлэ анжалда. Пиш йажон кайэш. Тэвэш, буксир прохот Ӓсты̆ргӓнгы̆ц Лэньинградышкы ньэфты̆ баржым кузыкта. Пэрэкатвлӓ йы̆дэ чотэ йасын куза. Горькийы̆шкы̆ кузэн шоэшӓт, пакылажы гы̆нь, эчэ ударак ылэш. Горькийгы̆ц Рибинск йактэ кэлгы̆н кашшы судна прамой каштын ак кэрт. Баржы шывшаш коашын кашшы вэс буксиры̆м пуат. Тиды̆ эчэ кӱшкы̆лӓ шывшэш. Рибинск йактэ шон, тишты̆ эчэ худа корны. Баржыжат кэн ак кэрт. Мам ы̆шты̆шӓш? Кого баржыштыш ньэфты̆м изи баржывлӓшкы̆ йӓстӓрӓш вӓрэштэш. Кого баржэт Йыл мычкыжат тӓ „Мариински систьэмы" манмы ӓҥы̆сы̆р каналвлӓшты̆жӓт иры̆кы̆н эртэн ак кэрт. Ик баржы вӓрэш буксир прохотэт кок баржым Чайка пристин йактэ шывшын кэӓ.

Ты̆шкы̆ шоэш—эчэ буксиры̆м вашталташ кэлэш. Пакылажы гы̆нь, буксиржы̆мӓт, баржывлӓжы̆мӓт лу рӓдӓт утла вашталтылмыла вэкӓт. Тиды̆ ситы̆ды̆мӓшэш лач потьикӓмок ы̆шты̆мы̆лы̆ вэт. Буксир вӓрэш ик турэ трактырдон, ӓль имньидон баржывлӓм шывшмыла.

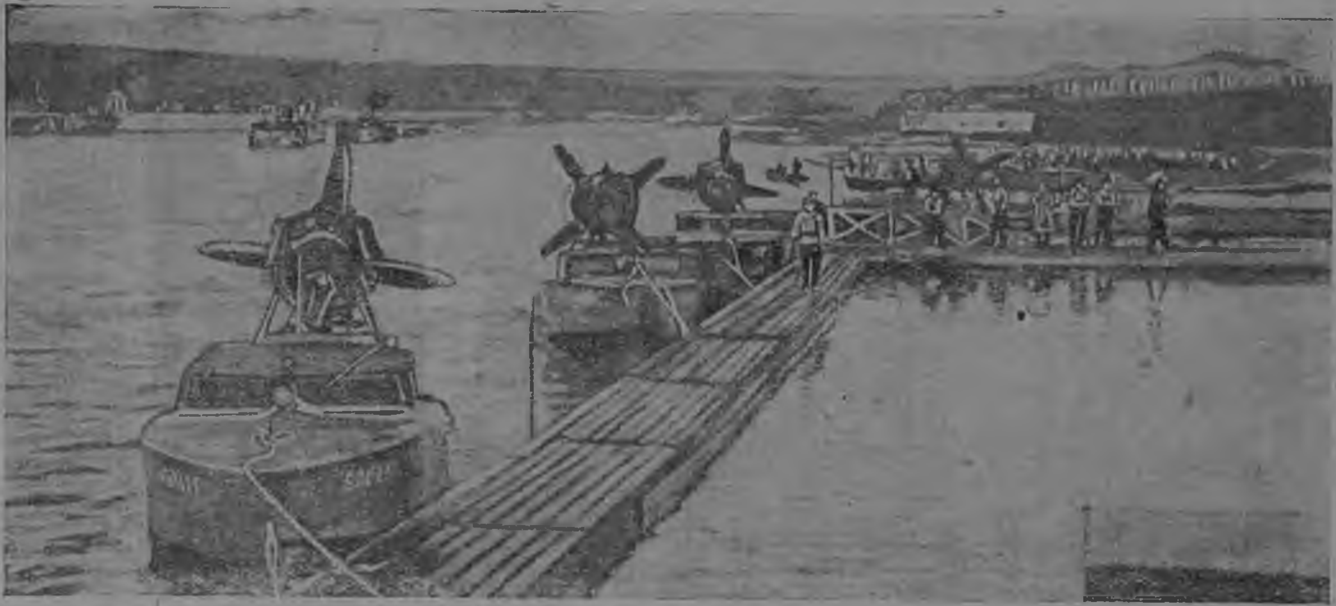

6-шы карт.

СОВЭТ ЗАВОТВЛÄШТЫ ЫШТЫМЫ У ГЛЬИССЭРВЛÄ

Тэвэ кыцэ Ӓстыргӓнгыц Лэньинград йактэ ньэфтэт ольэн кэӓ. Ма гишӓн тэҥэлӓжы лиэш вара? Ма гишӓнжым процок пӓлымылӓ йӓ, корнына худаат тэҥэ ольэн кэӓ.

Ӓстыргӓн дон Лэньинград лоштышы выт корныжы сэк кого, кэрӓл корны ылэш вэт. Ти корны мычкы, кӓҥыж йыдэ тамазар, мыльион тонн ньэфты Лэньинградыштышы дӓ Москываштышы гигантвлӓлӓн кэӓ. Ындэ анзыкыла ти корны пыток йӧндӓрымы лиэш. Вэс выт корнывлӓнӓ тилэцӓт худавлӓ ылыт.

Сэдындон тэвэ рэконструкци пӓшӓшкы, **прохот кашмы рэкӓвлӓн кэлгыцыштым пыток кэлгэмдэн шоктымаш пыра**.

Вашт ик кэлгыцӓн выт корны пэрви Чусовойышты, Костромашты, Унжашты, Вытлӓшты, Шурышты, Иргизышты дӓ мол рэкӓвлӓштӓт укэ ылыныт. Кызыт, план сэмынь ти рэкӓвлӓ ик кэлгыцӓн лишӓшлык ылыт. Рэкӓм вашт ик кэлгыцым ыштымыкы рэкӓн кэлгыцшым „нормированый“ маныт. Тэхэнь кэлгыцӓн рэкӓвлӓштым ошма капайышы машинӓ ыштӓ.

Тэвэ тэҥэ кэлгэмдымы рэкӓвлӓн кэлгыцышты 1913-шы ин 1 мэтыр ылын гынь, 1937-шы иэш ти рэкӓвлӓн кэлгыцышты 2 мэтыр лиэш.

Угыц стройымы силан флотна кэлгы выт корнывлӓдон кыдалыштaш тынгӓлыт.

8. У КОРНЫВЛӒМ ЫШТЭНӒ

Кызыт ылшы выт корнывлӓнӓм вэлэ тӧрлэн шоктымаш чыды лиэш. Угыц шукы корным ыштӓш кэлэш.

СССР-ын картыжым анжалшаш. Рэкӓвлӓн тыҥӓлтышвлӓшты икӓнӓ-иктыштыдон чотэ лишыл вӓрышты ылыт. Ниным иктышкы ушаш акли вӓл манын, ынэт шаны гыньӓт шаналтэш.

Тэхэнь ушымашвлӓ мӓнмӓн улы, нины: Мариински систьэмы, Сэвэро-Двински, Вышнэволоцки дӓ молат ылыт. Нинывлӓ ылыт кыньӓт, мӓлӓннӓ ак ситэп.

Мӓнмӓн Йылна Совэт ушэмыштышы сэк кого рэкӓ ылэш. Йылна индустриӓҥшы цэнтрвлӓшкы Бакугыц ньэфтым, киндӓн районвлӓгыц — киндым, Вольскыштыш цэмынтым, стройкалык матьэриалым, льэсым, санзалым, колым дӓ молымат шывштaш, кого корны ылэш.

Йыл мычкы шывштышашлык хӓдырын 40 процэнтшы шывшталтэш. Тэҥэ гыньӓт, Йылнан ик кого ситыдымӓшыжы

улы. Каспий таҥыжышкы йогэн ля̈кмӹжӹ кого ситӹдӹмӓш ылэш. Каспижӹ вэт таҥыж агыл, кого йӓр вэлэ ылэш. Тишэц мол таҥыжвлӓшкӹ ньимадонат лӓктӓш ак ли. Тэвэ тидэт кого Йылнан корныжым йамда. Йажо корнымок худаэш лыктэш.

Йылым ти тупиккӹц лыкташ цацымашвлӓ линӹт. Цацашыжы вэлэ шанымаш тон дӓ шайадон цацэнӹт ӹшкӓлӓш. Каспий таҥыжышкы йогэн лӓкшӹ Йылым Шим таҥыжышкы йоктараш 200 и пэрви шанышывлӓ ылыныт. Ти шанымашым ӹштӓшӹжӓт тӹҥӓлмӹ ылын, Йылым Дон рэкӓшкӹ виктӓрэн колтэн, Шим таҥыжышкы колтынэштӹ ылын. Тӹҥӓлмӹ пӓшӓштӹмӓт пырахэнӹт.

Кугижӓ годым шанымашэт лин шоктыдэ — Йылым Донышкы виктӓрэн кэргэлӹт.

Совэт власть лимӹкӹ ти кого пӓшӓм ӹштӓш тӹҥӓлмӹ. Йылым Дон рэкӓшкӹ виктӓрэн колтымы канал ти вӹц иӓш планышты ӹштэн шоктымы лиэш.

Тидӹм ӹштэн шоктымыкы Йылна тупиккӹц лӓктэш. Камы мычкы дӓ Йыл районвлӓгӹц лӓкшӹ киндӹ, Йыл мычкы Донышкы, Шим таҥыжышкы лӓктэш, Донбассыштышы куӓҥшӹ шӱ ирвэлӹшкӹ лӓктӓш тӹҥӓлэш.

Махань рэкӓвлӓ уштарымы лит, эчэ тидӹм анжалшаш.

Волго-Мариинский магистраль, Ӓстӹргӓнгӹц Лэньинградышкы тöр корным ӹштӓ. Ти корны мычкы кого силан, кэлгӹн шӹнзӹшӹ суднавлӓ кашташ тӹнӓлӹт. Тидӹгӹц пасна Йыл вӹлӓн тамазар эльэктростанци стройэн шӹндӹмӹ лит.

М о с к ы в а — д о н Г о р ь к и й л о ш т ы ш ы корным мытыкэмдӓш, Москва-рэкӓм Кльӓзьмӹ дон дӓ Йылдон ушат. Сакой крузым Йылгӹц, Окагӹц Москыва-рэкӓшкӹ шывшташ лишӹл лиэш. Тидӹм ӹштэн шоктымыкы Москывалан вӹт ситӓлык лиэш тӓ кӹртньи корныдок хӓдӹр шывштымаш чӹдэмэш.

У р а л — Д о н К у з б а с ло корны Магньитогорсклан Кузньэцккӹц олтыш шывштым корным йажоэмдӓ. Магньитогорсккӹц Кузньэцкӹшкӹ кӹртньи шывштымашым куштылта.

К а м ы, П э ч о р ы д ӓ И н д ь и г а ло корны. Камы лишнӹш Уралгӹц, Пэчоры басэйн гӹц, социальизм стройымашлан дӓ экспортлык кэрӓл хӓдӹрвлӓ лыкмы корны лиэш. Ти корныштӓт кого силан эльэктростанци стройымы лиэш.

Й ы л — Д о н канал мычкы вэскидӹшкӹ колтышашлык киндӹ лӓктӓш тӹҥӓлэш. Кэчӹвӓл вэлгӹц мӓ докынала, Москывашкы моло Донбасскӹц куӓҥшӹ шӱ толаш тӹҥӓлэш.

Дньэпр корным Дньэпрострой ӹштӹмäш транспорт кашмым ӹштä.

Тэвэ ти корнывлä сэк кого корнывлä лит, ти корнывла мычкы Совэт Сойузышты ылшы цилä вӹт корнывлäм ик кӹлдэмӹшкӹ пижӹктэн, уштарэн шоктат.

Угӹц ӹштӹмӹ вӹт корнывлäнä транспортлан кашташ вэлэ ак лиэп. Ти корнывлä социальизм стройым пäшäлäн вэс статьанат палшаш тӹӈгäлӹт — кого халавлäлäн вӹдӹм пуат, кукшы нырвлäм вӹдäӈдäш тӹӈгäлӹт. Тидӹгӹц пасна сэк кого кэрäлжӹмок, угӹц ӹштӹмӹ вӹт корнывлä эльэктричэствым пуаш тӹӈгäлӹт. Цилä корнэшок эльэктростанцивлä стройымы лит.

Ти пäшäжӹм кыцэ ӹштэн шоктат?

Дньэпрострой гишäн шукы лыдында, цилäнок пäлэдä лиэш. Дньэпӹрнääт прохот кашмы кого корны ылэш. Запарожйэ крайышты вӹт корны, Дньэпӹрӹштӹш порогывлä вэлдӹк укэ ганьок ылын. Ти порогывлäштӹ чотэ кого кӱвлä йажо корнымок худаэмдэн киэнӹт. Дньэпӹр мол рэкäвлä гань ирӹкӹн йогэн кэртэ. Тидӹн мычкы прохотвлäлäн кашташ корны укэ ылын.

1927-шӹ и шон шагальы. Дньэпӹрӹм пӱäш тӹнäльэвӹ. Кӹзӹт Дньэпӹр торэш кого стьонам — кӱдон оптымы плотьинäм стройэн шӹндэнӹт. Тидӹ Дньэпӹрӹн вӹтшӹм 27 мэтӹр кэлгӹцӹм ӹштэн шӹндэн. Тидӹ эльэктроэньэрги ӹштäш чотэ кого силам вӹтлäн пуа.

Тэвэ ти статьан Волго-Мариински систьэмэш, Урал — Кузбасс систьэмэш, Камы-Пэчоры систьэмэш тä мöл систьэмӹвлäэшäт кого силан эльэктростанцивлä стройымы лит.

Комуньист Партьын ЦК-ажӹ дä СССР Совнарком Йылэш тä Камэш 1932-шы ин эльэктростанцивлäм стройаш тӹӈгäлäш пынзалтышым лыктыныт. Кым кого станци стройаш тӹӈгäлмӹ лиэш. Камишин хала лишнӹ ик станци стройаш тӹӈгäлмӹ лиэш. Ти пынзалтыш Йылын историштӹжӹ у корным, большэвиквлäн корным пачэш, Вэс вӹц иäш планым тэмэн шоктымашэш, Йылэш ӹштӹмӹ эльэктростанцивлäн силашты, СССР-ӹштӹнä кӹзӹт ылшы станцивлäн нäрӹ лиэш. Камишин хала турэ ӹштӹмӹ станцижӹ гӹнь, эльэктричэствыгӹц пасна, кукшы игэчӹ шалгымы вäрӹштӹш колхозньыквлäлäн чотэ кого палшыкым пуаш тӹӈгäлэш. Кукшы игэчӹ годым äӈä йӹрäнӹм вӹдäӈдäш кого палшык лиэш.

Капитальист сäндäлыквлä иктäт тэҥэ стройымашым ак шанэп. Нынӹ угӹц строймаш вäрэш тоштывлäштӹмäт питӹрäт вэлэ. Кэлэсэн мыштыдымы кого кризисэт пӱктä.

Вӹт корнынавлäм у сэмӹнь виктäрэн шӹндӹмӹкӹнä, СССР-нäн картыжымат угӹц ӹштäш вäрэштэш, социальизм стройым пäшäнä сäндäлыкнäн цӹрэжӹм тӹҥӹцок вашталта.

9. МАШИНÄВЛÄЛÄН РОВОТАЙЫКТАШ ТӸҤÄЛӸНÄ

Мäнмäн кого силан флотна лиэш. Флотлан кашташ рэкäвлäжäт кэлгэмдӹмӹ лит.

Тидӹжӹ ситä вара? Агэш. Ак ситӹ.

Шывштышашлык хäдӹр суднашкы крузымэшкӹ пристинвлäшкӹ попазышашлык. Прохотышкы, äль баржывлäшкӹ пристинвлäгӹц крузалтэш. Прохот шывштэн мимӹ крузважат ти пристинэшок йäстäрäлтэш. Кышкы вара ти хäдӹрвлäжӹм оптымыла.

4-шӹ картьинӹм анжалда доко, прохотышкы кыцэ хäдӹрӹм крузат, чотэ йажон ужыда. Шывштышашлык хäдӹрӹн 90 процэнтшӹм пулыш вӹлäн намал крузат вэт.

Анзыкылаат ти статьанок крузаш тӹҥäлӹнä гӹнь, и йӹдэ крузышы эдэмвлäм шукэмдэн шалгышашлык ылына. Кӹзӹт цилä пристинвлäштӹ шӱдӹ тӹжэмäт утла ылыт.

Социальизм стройым пäшäлäн чотэ шукы пäшä эдэм кэрäл ылмы годым дä пулыш вӹлäн намал крузымашын шэргӹ äкшӹ, ти йöнӹм каҥградаш тэргäт. Транспортыштышы рэконструкци пäшä сэмӹш, крузымашым цилä вäрэок мэханьизäҥдäш ӹштӹмӹ.

Крузышывлäн шачмышӹлэтвлäм машинä вашталта, тупыштым конвэйэрӹн мычаштымы льэндäжӹ вашталта.

1937-шӹ ин хäдӹр шывштымашты 75 процэнт хäдӹржок машинäдон крузымы лишäшлӹк. Изи пристинвлäштӹ вэлэ эдэм сила крузаш тӹҥäлэш.

Пристинвлäат цилä вэсэмдӹмӹ лит. Кого пристинвлä ылмы вäрэш, пиш кого порт лиэш. Ти шотышты Кийэвӹштӹшӹ, Гомэльӹштӹшӹ, Сольикамскыштышы, Дньэпропэтровскыштышы дä Лэньинградыштышы портвлä стройалтыт, кыдыжы-тидӹжӹ 1933-шы ин поспэйӹктӹмӹ лит.

Вӹт корнывлäштӹ и мычкок ровотаймаш укэ. Тэлӹ йӹдэ кäҥӹжшӹ куштылгы корнывлäм кӹжгӹ и лэвэт шӹндä, кäҥӹжгач вӹт вӹлнӹ кашшы суднаэтвлä затонвлäшкӹ „кäнäш" — вэс шошымым вычаш шагалыт. Шалгымышты годым,

ПРИСТИИВЛӒНӒ ТЭХЭНЬВЛӒ

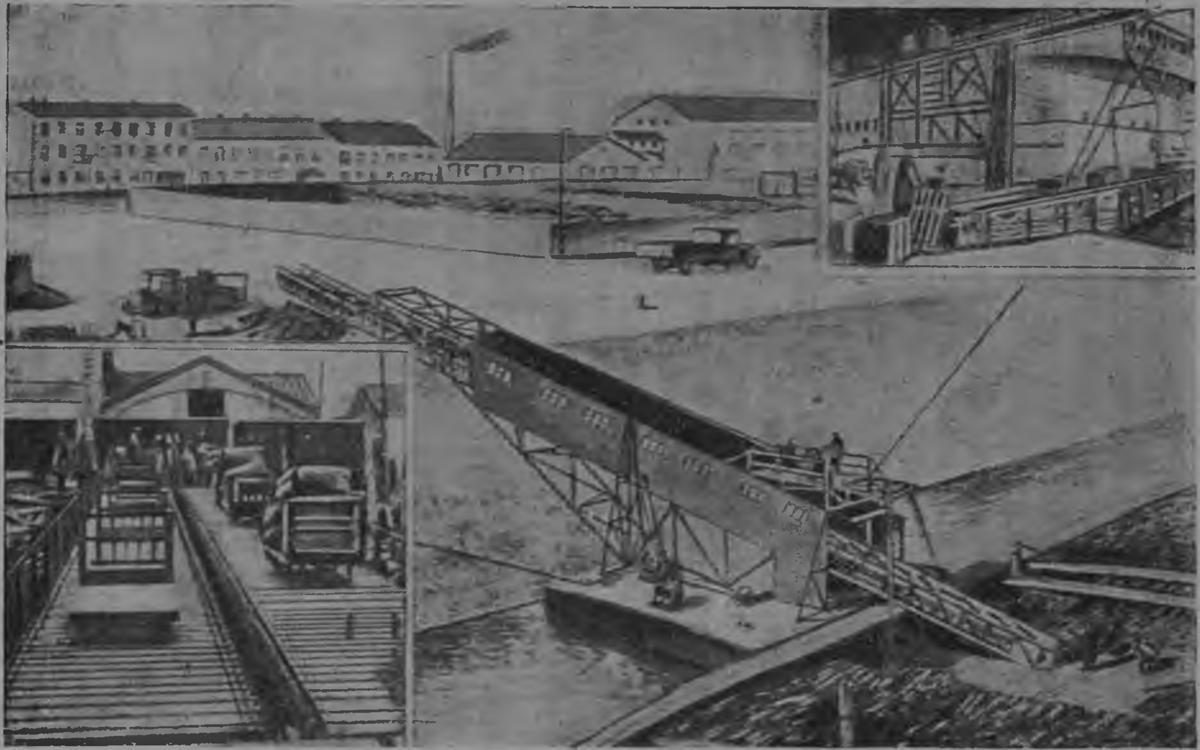

ДӒ ЗЧЭ ВЭС СТАТЬАН

МЭХАНЬИЗИВЛӒДОН

ХӒДӸРЛӸМӸ ЛИТ. ӹ карт.

кäӈӹж гач тӹгäнӹмӹштӹм, пыдыргымыштым моло цилä йажэн, тöрлэн шӹндäш кэлэш.

Вӹт вӹлнӹшӹ транспорт пäшäштӹ рэконструкци ӹштӹм план, кэрäл пäшäм цилäок äшӹндäрэн миä. Затонвлä ӹӹдэ ылшы кустарный постол мастьэрскойвлä вäрэш, тошты станок тä худа хäдӹрвлä вäрэш, у мастьэрскойвлä, у станоквлä, у хäдӹрвлä дä кого, соты завотвлä ӹштӹмӹ лит.

Тьэхньикӹ пäшäштӹ махань пäшä угӹц лäктӹн, ти заводвлäштӹ цилä лит. Эльэктросваркы, пньэвматьичэски, эльэктричэски кльопкы дä молат пырталтыт.

Вӹт вӹлнӹшӹ транспорт хозайстваштыы свäзь пäшääт утлаок когон кэрäл ылэш. Свäзь пäшä прамой шӹндэн, виктäрэн шоктымы гӹнь, суднам кышкы колтымыла, махань пристинлäн махань шӹдӹмäшӹм пумыла, чотэ когон ӹӹлэ ӹштäш лиэш.

Кӹзӹт ылшы вӹт корнывлäнä коклы пайышты ик пайжы вэлэ икäнä-иктӹштӹдон свäзӹм кычэн кэрдӹт. Азиштӹшӹ рэкäвлäштӹ эчэ пишок чӹдӹ, вӹцшӱдӹ пайышты ик пайжы вэлэ свäзӹштӹ ылыт. Кӹртньи корнышты тэӈэ агыл, цилä корны мычкок свäз йажон шӹндӹмӹ.

Рэконструкци пäшä планышкы свäзь пäшäм шäрэн шоктымашат пыра. Радьиодон виктäрӹмäш пыртымы лиэш. Цилä суднаэшок радьио кычышы (радьиоприйэмньик) шагалтымы лиэш.

Вӹт тӹрвлä мычкы ылшы худа стройкывлä вäрэш, мэханьизäнгдӹмӹ, йажоэмдӹмӹ, свäз пäшä шäрӹмäн сир лиэш. Пэрвишэт викок вашталтэш.

10. У ПОРТВЛÄМ СТРОЙЭНÄ

Таӈыжыштышы портвлä вэскитвлäдон торгэйӹмӹ корны важвлä ылыт. Тидӹгӹц пасна обороны пäшäлäнäт пишок когон кэрäл палшык лишäшлык ылыт. Нинӹ СССР-нäм вэскитвлäгӹц цилä статьан ытараш палшат.

Рэкäвлäштӹшӹ пристинвлä пишок йажон ӹштӹмӹ агылэп манын попышна вэт. Таӈыж портвлääт кэрäл статьан йажон ӹштӹмӹ агылэп.

Карапльывлä толын шагалмыкы портэш шагалташ мэханьизäӈдӹмӹ хäдӹр укэ. Крузымаш киттон ӹштäлтэш. Портвлäжӹ шукы вäрэок коаш вӹдäн ылыт. Кэлгӹн шӹнзӹшӹ судна миэн ак кэрт. Портвлä лишкӹ кӹртньи корнывлä ситäлыкок ӹштӹмӹ агылэп. Служэбный дä палшышы судна-

ЛЭНЬИНГРАДЫШТЫШ ПОРТЫМ МЭХАНЬИЗӒНДӒТ

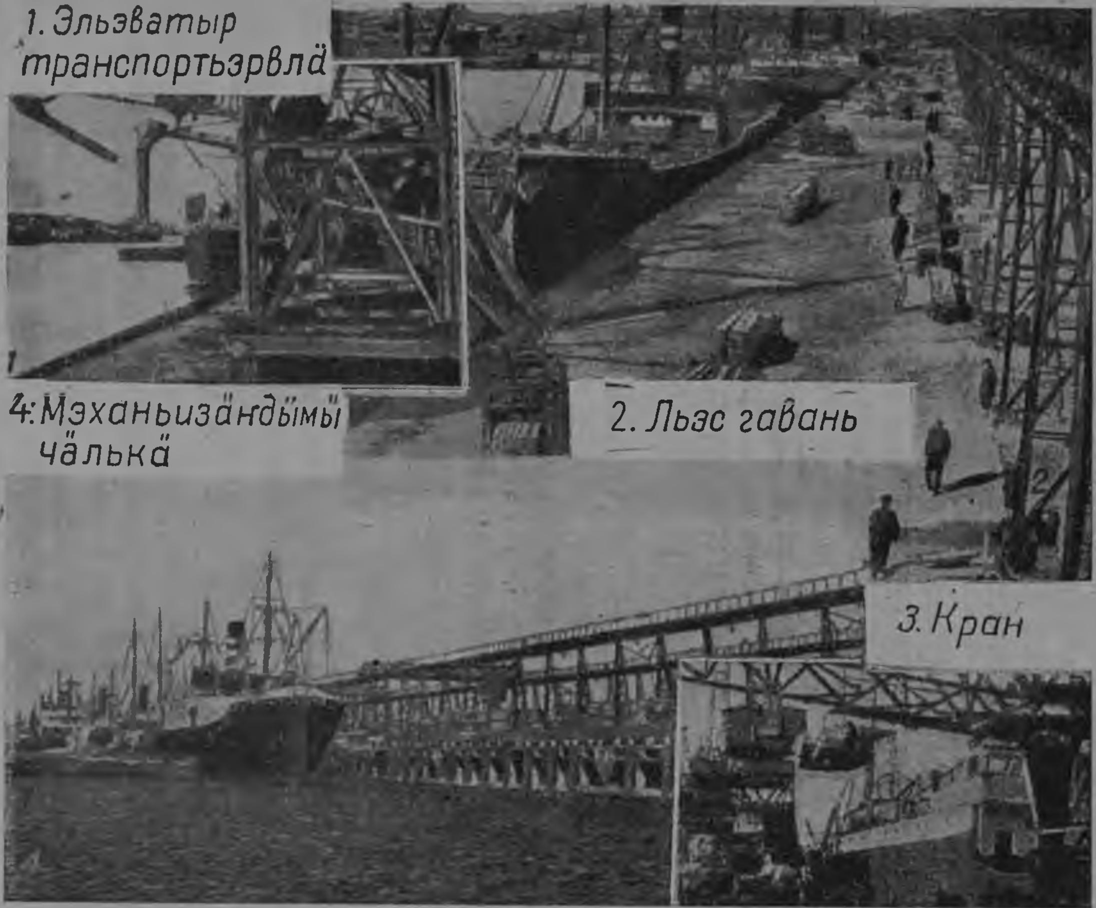

1. Эльэватыр транспортьэрвлӓ

2. Льэс гавань

3. Кран

4. Мэханьизӓндӹмӹ чӓлькӓ

8-шы катр.

влä пиш чыды. Бэтонлэн стройымы портвлä чыды, шукыжок кÿдон дä льэстон стройымы ылыт.

Вэс выц иäш планышты таӈыжыштыш суднавлä пиш шукы хäдырым шывштышашлык ылыт. Хäдыр кэмы-толмы корныжат вашталтэш. Камы Пэчоры дä Индьигы уштарымаш, Пэчоры - Индьигыштыш портлан льэсым, кÿäӈшы шÿм шывшташ тыӈäлмы лиэш. Йыл — Дон каналым стройэн шоктымыкы Ростовыштыш портышкы кинды лäктäш тыӈäлэш.

У фабрикывлä, у завотвлä дä сола хозайстван шäрлэн кушмашыжы, хäдыр шывштымаш корным вашталтат.

Рэконструкци план портвлäмäт йишлэн шындä. Вэс статьанжы ынье портвлä икты-ик статьан, вэсы — вэс статьан хäдырым крузаш — йастäраш тыӈäлыт.

Шамак толшы: Архангэльскыштышы дä Владьивостокыштышы портвлäшты льэс вэлэ лиэш; Кэрчыштышы, Потьиштышы да Владьимирыштышы портвлä вашт, кыртньиäн рок кэäш тыӈäлэш.

Судна шалгымы вäрвлä, крузышы машинäвлä, эльэватырвлä, кранвлä дä молывлääт пиш шукы стройымы лит. Хäдыр оптымы вäрвлääт чотэ шукы лит.

Портвлä дурэ вытшы кэлгэмдымы лиэш. Кэлгын шынзышы суднавлääт тынäм пыраш тыӈäлыт. Кызыт коаш выдäн ылытат, сиргыц мындырны шалгат.

11. КАДЫРВЛÄМ ЙÄМДЫЛЭН ШОКТЭНÄ

Выт вылнышы транспортышты социальизм сэмынь ыштымы рэконструкци, транспортым важгыцок вэсэмдä.

Кого силан у судна таӈыж дä рэкä коэвлäм ышкымыштын пысы нэрыштыдон пычкэдäш тыӈäлыт.

Тьэхньикын улы йажожы сэмынь ыштымы крузышы машинääн, эльэватыран, кранан портвлä выт тыр сирэш стройэн шындымы лит.

Угыц стройымы суднашкы, машинä докы дä мол вäрэäт йажон пäшä ыштэн мыштышы дä тымдымы водньиквлäм шагалташ кэлэш. Топлот ровотайышывлäм, йажо мастарвлäм йäмдылэн шокташ кэлэш.

Транспорт пäшäэш кэрäл кадырым кызыток йäмдылäш тыӈäлäш кэлэш. Вäрышты дä школывлäштäт тымдым пäшäм когон шäрäш ыштымы. Водньиквлä пäшä ыштэн мыштымашыштым соок когоэмдэн мишäшлык ылыт.

Социальизм сэмäн рэконструкцим ӹштэн шоктымыкына, пäшä ӹштӹмäшнäмäт пыток ашындараш тӹнгäлӹнä. Шамак толшы: крузымы йäстäрӹмӹ пäшäм ик эдэмок артьэль ровотайымы нäрӹм, тӹнäр вэрэмäштӹ ӹштэн кэрдэш. Артьэль худа условиштӹ йасын ровотайымы вäрэш, ик эдэм кранэш шагалэшäт, йангылыдэок ровотайэн кэрдэш. 1937-шӹ иэш пäшä ашындарымашна кокты дä пэл гäнä когоэмэш.

Пäшäдäрäт когоэмдӹмӹ лиэш. Вӹт вӹлнӹшӹ транспортышты ровотайышывлäн ӹлӹмäшӹштäт цилä статьанок йажоэмэш. Ӹлӹм кымдэмжӹ, ылым вäржӹ, Наркомводын томавлäшток ситäлык лиэш.

Рэконструкци ӹштӹмäш, пäшä ӹштӹмäшӹм куштылта, ӹлӹмäшӹм йажоэмдä, культуран ӹлӹмäшӹм шäрä, водньиквлäлäн чотэ кого палшыкым пуа.

12. СОЦИАЛЬИЗМ СЭМÄН РЭКОНСТРУКЦИЛÄН БОЛЬШЭВИК ТЬЭМП КЭЛЭШ

Вӹт вӹлнӹшӹ транспорт пäшäштӹ социальизм сэмäн рэконструкци ӹштӹмäш, цилä статьанок шайылан котшы транспортнам кэлэсэн мыцтыдымы кого силан пäшä ӹштӹшӹшкӹ дä Совэт ушэмнäм тышманвлäгӹц пэрэгäлт шалгымашым пингӹдэмдӹшӹшкӹ сäрä.

Рэконструкци пäшäлäн шукы срэдства кэлэш. Уангдымашты, угӹц стройымашты оксадэ ньимат ӹштäш акли. Шäвӹмӹ оксажым чотэ йӹлэ сäрäлäш лиэш. Цилä у йӧн пыртымаш кого экономим ӹштä.

Хäдӹр шывштымаш äк тэнэшӹ дорыц 1937-шӹ иэш кым гäнä шулдэмэш. Мэталым, олтышым дä пäшä ӹштӹмäшӹм чӹдэмдä.

Вӹт вӹлнӹшӹ транспортышты ровотайышывлä рэконструкци пäшäшкӹ пишок пыт пижшäшлык ылыт. Ти пäшäм ӹлӹмäшкӹ пыртэн шокташ большэвиквлäлä кычаш кэлэш.

Ти кого пäшäвлäм большэвиквлäн пäшä ӹрдӹшкӹ шӹндӹмлä. Транспорт пäшäштӹ авари лимäш ваштарэш пэлтӹм кӹртньидон шагалаш кэлэш. Прохотыштыш камандывлä вэлдӹк лишӹ авари, транспорт пäшäгӹц карангдаш кэлэш. Обэзльичкӹм, уравньиловкым пӹтäрэн, вӹт вӹлнӹшӹ транспортын цилä пäшäшкӹжок хозрасчотым пыртэнä.

Вӹт вӹлнӹшӹ транспортышты рэконструкци ӹштӹм пäшä лачокшымат большэвик тьэмптон ӹштäлтшäшлык.

Рэконструкци пäшä ӹштӹмӹм опортуньиствлäлä анжымашым пыток пäрэн шумыла дä капитальист йыхвлäн тормыжлаш цацымашымат сӹнгäш кэлэш.

Вӹт вӹлнӹшӹ транспортнам у хäдӹрвлäдон хäдӹрлӹмäшӹм пыток ӹштэн шокташ кэлэш.

Ти пäшäвлäм ӹштэн шоктымаш, транспортышты ровотайышывлäгӹц пыт ровотайымашым тэргä. Пачэш котшы транспортнам лачокок анзыкы лыктын шокташ кэлэш.

Ти пäшäвлäм ӹштэн шокташ, комуньист партьин анжыктымашвлäжӹ, тӧр корныдон видӹмӹжӹ кого палшыкым пуат.

Ти пäшäвлäм мä сӹнгэнä — „большэвиквлä нäлӹн кэртӹмӹ крэпӹц укэ“.

ТЫҤÄЛТЫШВЛА

Стр.

1. Вэскит сäндäлыквлäшты дä мäнмäн сäндäлыкышты 3
2. Мäнмäн выт вылнышы хозайствана 7
3. Пäшäм большэвиквлäлä кычаш кэлэш 9
4. Выт вылнышы транспорт анцылны махань пäшä шалга? . . 12
5. Выт вылнышы транспортын сэк кэрäл кого пäшäвлäжы. . 13
6. Силан флотым ышташ 16
7. Силан флотлан кэлгы рэкäвлä кэлыт 19
8. У корнывлäм ыштэнä. 21
9. Машинäвлäлäн ровотайыкташ тыҥäлыкä 24
10. У портвлäм стройэнä. 26
11. Кадырвлäм йäмдылэн шоктэнä 28
12. Социальизм сэмäн рэконструкцилäн большэвик ьэмп ткэлэш. 29

Редактор *П. Я. Веселов.* Техн. ред. *М. Воронов.*

Уполн. Главлита Б-27963. ОГИЗ 2127—Т 32 б. Заказ тип. № 541.

Тираж 1155 экз. Разм. бум. 62×94 2 п. л. 1/16 л. 24.965 зн. в печ. л.

Сдано в набор 31/X—32. Подп. к печати 11/IV—33.

5-я тип. „Пролетарское слово“ треста „Полиграфкнига“. Москва, Каланч. туп., 3/5

206742 Мар. Г. 3-327

А. С. ИНСАРОВ

ЧТО ТАКОЕ РЕКОНСТРУКЦИЯ ВОДНОГО ТРАНСПОРТА

НА ГОРНО-МАРИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

Мар.
3-327